

Ember és nyelv ►

- 1. a) Az idézet alapján fogalmazd meg saját szavaiddal, mit jelent az, hogy „az állati kommunikáció mindig zárt rendszerű”!

b) Miért nevezhetjük az emberi kommunikációt nyílt rendszerűnek?

„Az állati kommunikáció, mert végül is így nevezték el, szabályozza az egyedek felismerését és azonosítását, a csoporton belüli rangsort, szabályozza az agressziót, lehetővé teszi a verekedés elkerülését, segíti a kontaktustartást és még sok egyéb feladatot lát el. Mindezen feladatait azonban úgy végzi, hogy az állat nem (vagy egészen magasrendűeknél nem feltétlenül) tudatos a kommunikációt illetően. Ezt az is jelzi, hogy az állati kommunikáció mindig zárt rendszerű, és az »üzenetek«, a szabályozó funkciót ellátó viselkedési mintázatok száma általában nem haladja meg a 20–40 közötti értéket.”

(Csányi Vilmos: A kommunikációs kényszer. In: *Magyar Tudomány*, 167 [2006], 4. 393.)

- 2. Mutasd be a nyelv és gondolkodás kapcsolatát a következő kifejezések felhasználásával!

nyelvi relativizmus

nyelvi kép

nyelvi determinizmus

valóság felosztása

azonos

viselkedésminták

nyelvtan

- 3. Érvelj a következő állítások mellett!

A magyar nyelv az agglutináló nyelvtípusba tartozik.

Az izoláló nyelvek egyike az angol.

A német flektáló nyelv.

- 4. Gyűjtsétek össze egy gondolattérképen, milyen szerepe van a jelnyelveknek a mindennapi életben!

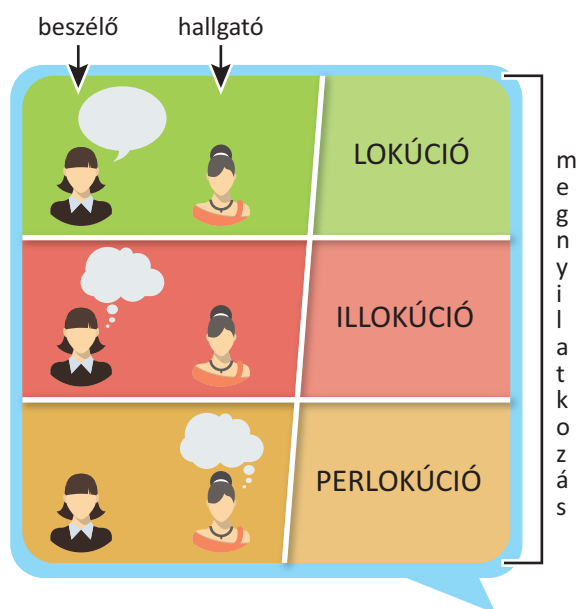
Beszédhelyzetek ►

- 1. a) Találjatok ki olyan beszédhelyzeteket, amelyekben a képeken szereplő megnyilatkozások értelmezhetővé válnak!

b) Találjatok ki a képek alapján olyan háromfordulós párbeszédet, amelyek legalább két beszédaktust tartalmaznak!

- 2. Az ábra és a nyelvi példa segítségével mutasd be a beszédaktus-elméletet!

Óriási vihar közeledik.
Már másodfokú
a viharjelzés!

Kőbánya-Kispest,
végállomás.
Kérjük kedves utasainkat,
hogy szíveskedjenek elhagyni
a vonatot, és erre figyelmeztessék utastársaikat is!

- 3. Magyarázd el szüleidnek, miért van szükség a négy maximára a hatékony kommunikációhoz!
- 4. Hogyan kapcsolódik egymáshoz az együttműködési alapelv és az udvariassági szabályok? Mutasd be egy általad választott beszédhelyzet elemzésével!

Média, nyilvánosság, retorika ►

- 1. Gyűjtsetek öt érvet annak alátámasztására, hogy az újmédia megváltoztatta a médiafogyasztást!
- 2. a) Mi jellemzi a manipulációt?
b) Milyen manipulációs eszközöket alkalmaz a média?
- 3. Milyen reklámhatásokat alkalmaz a következő reklám?

(Forrás: www.reklamklub.com)

- 4. a) Milyen reklámokban szerepelhetnének az alábbi képek?

b) Válasszátok ki az egyiket, és a tanult szempontok alapján tervezetek hozzá egy reklámot!

- 5. Adjatok elő olyan beszédhelyzeteket, amelyekben a kommunikációs zavar az alábbi okok egyikéből fakad!

közvetítő közeg korlátozó jellege

elvárások megsértése

elfogadás hiánya

motiváció hiánya

- 6. Felkérték egy ismerősödet, hogy tartson beszédet egy barátja esküvőjén. Tanácstalan, hogyan kezdjen neki. Írd le számára tíz pontban, mire kell ügyelnie a beszéd megírása és előadása során!

- 7. a) Írjatok egy olyan szóközi beszédet, amelyben egy most megjelenő e-könyv hasznosságát méltatjátok!

b) Írjatok egy olyan szóközi beszédet, melyben egy lakossági fórumon egy 60 éve parkként működő terület védelmében szólaltok fel a beépítést szorgalmazókkal szemben!

c) Írjatok egy olyan szóközi beszédet, melyben egy a diákok számára még nem ismert önkéntességi formára biztatjátok a többieket!

- 8. Gyűjtsetek érveket a következő szempontok alapján!

deduktív, kategorikus, definícióból levezetett érv

induktív, választó, körülményekből levezetett érv

- 9. Hogyan cáfolnátok meg a következő állítást?

Az embernek arra van ideje, amire akarja, hogy legyen.

„Tegyük föl a kérdést most magunknak: mit hoz a jövő? Induljunk ki abból a nyelvészeti tapasztalatból, hogy a nyelvben az maradhat meg, aminek van funkciója, a nyelvváltozatok közül pedig azok, amelyeknek van olyan funkciójuk, amelyik nincs meg a többi nyelvváltozatban. Van-e a nyelvjárásoknak ilyen szerepköre? Ha a nyelv és a nyelvváltozatok is csak a kommunikáció eszközei volnának, akkor föltehetőleg eltűntek volna a nyelvjárások azokból a nyelvekből, amelyeknek van írott és beszélt köznyelvük és szaknyelveik. A nyelveknek azonban más funkciói is vannak. Például társadalmi szimbólum szerepük is van, kultúrahordozók is, hogy a nyelvjárási szempontból két legfontosabbat említsem. A nyelvjárás a szűkebb közösséghez tartozást jelzi, fejezi ki, illetőleg a helyi kultúra része. A nyelvjárási beszéddel jelzem, hogy a magyar nyelvközösség tagjaként egy szűkebb közösségnek vagyok elsődleges tagja (dunántúli, székelyföldi, csángó, szegedi vagy adai vagyok). Ezt a köznyelvvvel nem tudom kifejezni, mert a köznyelv a magyar nyelvközösség egészét átfogó, területi értelemben semleges nyelvváltozat. S éppen a köznyelvvvel és más nyelvjárásokkal való kontrasztjában nyeri el minden nyelvjárás a maga egyediségét, a maga szűkebb területre érvényes és vonatkozó speciális szerepkörét. Azt, hogy a nyelvjárással jelezni tudjuk, hova valók vagyunk, honnan származunk, jelezni tudjuk az együvé tartozást az ezt a nyelvjárást beszélőkkel. Mindaddig, amíg a nyelvjárásoknak megmarad az a szerepköre, hogy a szűkebb közösség együvé tartozását fejezik ki vele, addig nagy valószínűséggel meg is marad a nyelvjárások nagy része. Minthogy pedig általános jelenség, hogy az emberek élete a nyilvános és a családi/otthoni szférában zajlik, s mindegyik részben más viselkedést, öltözködést, beszédmodot, stílust követel vagy kíván meg, valószínűsíthető, hogy a nyelvjárási beszélők a nyelvjárást – természetesen módosított, állandóan változó formában, de mégiscsak – megtartják a helyi, kisközösségi azonosság és együvé tartozás szimbólumaként, a családi nyelvhasználat eszközeként. Ezzel kapcsolatban említtem meg, hogy németországi fölmérések azt mutatják, hogy a nyelvjárási beszélők a nyelvjárási beszédmódhoz mennyi pozitív szerepkört társítanak. A kapcsolatteremtés fontos eszközének tartják, mert szerintük közvetlenebb, őszintébb, egyenesebb, barátságosabb, lágyabb, mint a köznyelven szólás. (Az ismeretlen emberrel szemben a semleges köznyelv dukál, az ismerősnek viszont a közös nyelvjárás jár.) A nyelvjárás ezen felül pozitív érzelmeket ébreszt, hangulatot teremt, mert emberi, meleg, kedves, szívélyes, bizalmas, meghitt, kényelmes. Azaz: az anyanyelvjárás az azt beszélőknek az otthonosság, a biztonság, a meghittség érzését adja. S az emberek bizony szívesen vannak otthon nyelvükben is.”

(Kiss Jenő: *Hogyan vélekedünk a nyelvjárások jövőjéről?* – részlet, 2008. Forrás: szgnye.vmmi.org)

Olvasd el figyelmesen a szöveget, majd válaszolj a kérdésekre!

- ▶ 1. A nyelv milyen funkcióiról tesz említést a szerző?
- ▶ 2. Mi a nyelvjárások különlegessége?
- ▶ 3. Mi derült ki a németországi felmérésekből?
- ▶ 4. Mi a véleményetek a következő szituációról? Vitassátok meg!

Egy nyelvjárási közegben működő óvónőképző intézményben az egyik tanár megrója a nyelvjárásban megszólaló diákot, mondván, a gyerekekhez mindig irodalmi nyelven kell szólni. Még akkor is ragaszkodni kell ehhez, ha a gyerekek nyelvjárást beszélnek, mert a pedagógusnak mindig a kulturált beszédet kell közvetítenie, nem beszélhet vidékiesen.

I. A MAGYAR NYELV TÖRTÉNETE

„A magyar nyelv a Tiszához hasonló kanyarulatokkal vándorolt útján. Növekedett, szélesedett, gyarapodott. Kis mécsek égtek, amelyek világánál költők hajoltak a pergamen fölé, és ötvösök módjára csiszolták a nyelv ékköveit.”

Krúdy Gyula

... Nyelv és élet

„De ha magyarok voltak is ők ketten, mégsem értették meg olyan könnyen egymást. Mert Julianus szavai közt csöstül került olyan, amit az asszony sohasem hallott. Nem tudta, mit jelent a templum, klastрум, Evangélium, kerál, pispék, érsök, pápa, város, palota, sőt az olyan szavakat is, mint asszony, fészek, szürke, nem értette. Julianusnak is össze kellett szednie minden figyelmét, hogy megértse az asszony szavait. A ruhát *rubá*-nak mondta, a fecskét *fecskü*-nek, a szürkét *szür*-nek. És Julianusnak folyton az volt az érzése, hogy a tűz mellett egy nagy gyermek guggolt, ahogy hallgatta lágyan kiejtett *esz*-eit, vagy *jé*-nek, *dzsé*-nek mondott *gyé*-it. Mintha most tanulgatott volna beszélni. Így mondta: »Jermekem érte.« Meg így: »Pene esmég ugat«. Vagy ezt: »Hozj még tuli reá«. Mikor arról beszélt, hogy holnap ludakat akar vágni Julianus számára útravalóul, így mondta: »Holnap luntot ölök«. Julianus gyakran nem tudta, mit mond, de érezte, ahogy a zenét érzi az ember.”

(Kodolányi János: *Julianus barát* – részlet, 1938)

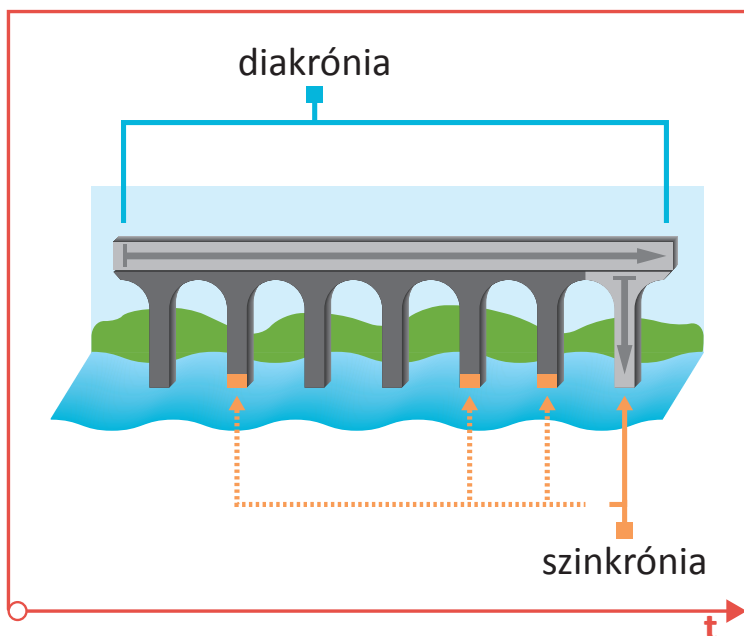
Mit gondolsz, miért nem értette a Volga menti magyar asszony Julianus szavait?

Hogy is volt?

A nyelvet kétféleképpen szemlélhetjük. Egyrészt figyelhetjük mint rendszert **önmagában, belső összefüggéseiben**. Ezt nevezzük **szinkronikus, vagyis egyidejű nyelvszemléletnek**.

Másképp is tekinthetünk rá, mint **elemek összefüggő, de időben folyamatosan változó egységére**. Ezt nevezzük **diakronikus, vagyis időben egymás utáni**, más szóval **történeti nyelvszemléletnek**.

A szinkronia és diakronia nyelvészetben való megkülönböztetése a modern nyelvészet egyik kiemelkedő alakjához, Ferdinand de Saussure-höz (1857–1913, ejtsd: szoszúr) köthető. Ő volt az, aki a korábbi nyelvtörténeti (diakronia) vizsgálatokkal szemben azt tartotta fontosnak, hogy a nyelvi elemeket a nyelv egy adott állapotában kell vizsgálni (szinkronia).

1. Gyűjtsetek a most népszerű tévésorozatokból divatos szavakat, kifejezéseket, majd nézzétek meg, benne vannak-e ezek a 2003-as *Magyar értelmező kéziszótárban* (ÉKsz.)!
2. Biztosan vannak olyan szavak, kifejezések, amelyeket csak a barátaitokkal értetek és egymás között mondjátok. Válassz ezek közül egyet, és meséld el a keletkezésének körülményeit, valamint azt, hogy mire használjátok!

A változó nyelv

Minden nyelv változik. A változás ugyanis a nyelv alkalmazásának szükségszerű velejárója: az emberek közötti viszonyok folyton változnak, a nyelv pedig ezeket képezi le, így folyamatos alkalmazkodásra kényszerül. Ez az alkalmazkodás azt jelenti, hogy **folyamatosan megújul** a szókincs, és a nyelvtan (a nyelvi jelek alkalmazásának és szerkesztésének módja) is változik (bár lassabban). Minden új nemzedék hozzászól valami újat a szülők, nagyszülők nyelvhasználatához. A leglátványosabb változás a szókészletben szokott történni.

Változások a szókészletben ► A nyelv szókészletének vannak állandóbb és kevésbé állandó részei. Ha pl. a *szív* szót vesszük, akkor ennek léteznek képzett és továbbképzett alakjai (*szíves, szívélyes, szívélyesség, szívtelen*), lehet szóösszetételek tagja (*szívбай, szívdobogás, szívszorongva, szívizomgörcs, szívinfarktus, szíverősitő, jószívű, szívdöglesztő* stb.). Ezzel szemben pl. a *fásli* szónak csupán *fásliz, befásliz* származékai vannak. A *prókátor* szónak pedig talán nincs is szótározott származéka. Ha egy nyelv szókészletét mint egy gömböt képzelnénk el, akkor ebben a gömbben legbelül helyeznénk el a *szívet*, valamivel kijebb a *fáslit* és a gömb felületén a *prókátort*. A **származékok és a használati gyakoriság tehát kijelölik egy szó helyét a nyelvhasználatban**. A képzeletbeli gömb felületéről, külső héjáról könnyebb lecsúszni a ritkább használat, s ezáltal az elfeledettség körébe. Az így elavuló szavakat szoktuk **archaizmusnak** nevezni, azokat pedig, amelyek újként csatlakoznak a szókészlethez, de még a gömb peremén vannak, nevezzük **neologizmusnak** (pl. *lájkol, printel, kimaxol, digilektus*).

Változások a szókészletben ► A nyelvtan is változik. A *Halotti beszéd*ben, melyet a 12. század végén jegyeztek le, olvashatóak a következő mondatok:

„Hadlaua choltat terumteve istentvl.
ge feledeve. Engede urdung intetvinec.
es evec oz tiluvt gimilstwl.”

Stilizált, a kiejtéshez közel álló átírásban:

„Hadlává holtát terümteve istentül,
gye feledevé. Engedé ürdüng intetüinek,
és evék oz tilvut gymilstüül.”

Ezt ma körülbelül így mondanánk:

Megteremtve istentől, hallotta, hogy meg
fog halni, de elfeledte, engedett az ördög
intésének, és evett a tiltott gyümölcsből.

Ha a két változatot, a 800 évvel korábbi és a mai összehasonlítjuk, láthatjuk, mi minden változott a nyelvtan területén: ma kevésbé használjuk az igenevet, nem használjuk az egyszerű múlt időt, megváltozott az *eszik* ige vonzata is. Az *intetüiből intés* lett, a *gyimilcsből gyümölcs*, az *ürdüngből ördög*. Változnak tehát a morféma is, a hangok is.

A nyelvi változások vizsgálata ► Amikor tehát nyelvtörténeti (diakrón) vizsgálatot végzünk, a következők érdekelnek bennünket: **mi változik a nyelvben, hogyan változik**, ami változik, s végül: **miért változik az, ami változik**. A **nyelvtörténet tehát a változást vizsgálja**. Mik segíthetik a nyelvi változás vizsgálatát? Vannak-e segédeszközeink ehhez?

A mai nyelvben léteznek olyan jelenségek, amelyeket **szinkrón nyelvvizsgálattal nem tudunk megmagyarázni**. Ilyen pl. az, hogy a *hó, tó, ló* szavak többes száma nem *hók, tók, lók*, hanem *havak, tavak, lovak*. Mi lehet az oka, hogy ide a többes számban beszivárog egy *v* is, és az *ó a*-ra változik? Hiszen más *-ó* végű szavakban ez nincs így (pl. *rigó/rigók, tanuló/tanulók, zászló/zászlók*). Az ilyen jelenségek felkeltik a gyanúkat, hogy a *v* betoldódásának esetleg történeti magyarázata lehet.

Szintén segítségünkre lehetnek a **nyelvjárások**. A *gólya* szó ejtése a Dunántúl nagy részén *góla*, a Dunától keletré és a köznyelvben *gója*, egy kisebb tájon, az ún. középső palóc vidéken (Balassagyarmat, Vác, Galgamente környékén) pedig *gólya* (mintha azt mondanád: gólja). Mi lehetett az eredeti, korábbi kiejtés, miért őrzi a helyesírás a *gólya* alakot? A nyelvjárások számos **megőrzött régiséget, továbbá jövevényszót tartalmazhatnak**, így segítve a nyelvtörténeti kutatást.

A **diakrón vizsgálatok forrásai** lehetnek a **nyelvemlékek** is: olyan, a régebbi korokból való (többnyire írá-

sos) emlék, mint a fentebb már említett *Halotti beszéd*. Ezekről bővebben fogunk még tanulni.

A **régi magyar grammatikák** egy adott **kor teljes nyelvtanát írnak le**. Ezek a nyelvtanok ugyan magukon viselik írójuk nyelvhasználatát, mégis fontos segédeszközök a változás menetének végigkövetéséhez. Pereszlényi Pál grammatikája (1682) a birtokos személyjelek többes számú alakjait így közli: „*almánk, almátok, almájok; elménk, elmétek, elméjük; szerőnk, szerőtök, szerőjök vagy jek*”.¹ A középkorban és még a 17. században is tehát a T/3. személyben nem felső, hanem középső nyelvválalás magánhangzót találunk a személyjelen.

A legtöbb nyelv történetének vannak olyan korszakai, amelyekben már a nyelv önálló, más nyelvektől elkülönült voltáról beszélhetünk, de még nincs írásos emlék az adott korból. A nyelvek őskora ez, így beszél-

hetünk pl. ősmagyar korról is. Ezekben a korokban is történtek változások a nyelvekben, de ezeket a változásokat csak a **rokon nyelvek összehasonlításával** tudjuk kikövetkeztetni.

S végül: vannak olyan folyamatok, amelyek a nyelv általános emberi jellegéből következnek. Mivel az emberi gondolkodás sok tekintetben azonos, a világlátás is hasonló még az eredetükben különböző nyelvekben is. A **szemléleti azonosság** főképpen a jelentés területén mutat nyelvformálási azonosságokat: azt, hogy a magyarban a *világ* 'fény, világosság' és a *virág* ugyanaból a töből származik, megerősíti az orosz *szvet* 'fény' és *cvet* 'virág' párhuzama. A német *auskommen* '1. kijön, 2. kitart, elég lesz' magyar tükörfordítása a szemléleti azonosság alapján a német szó második jelentésére is kiterjedt (*kijön vele* 'kitart').

Kérdések, feladatok

- ▶ 1. Keress származékokat a 2003-as *Magyar értelmező kéziszótár*ból (ÉKsz.) még hiányzó *punnyadt* szóra a netről! Hol helyeznéd el ezek alapján ezt a neologizmust a szóképzleti gömbön?
- ▶ 2. Jókai Mór regényeit olvasva számos archaizmust találunk. Keress ilyeneket *Az arany emberben* vagy *A kőszívű ember fiaiban*! Csoportosítsd aszerint, hogy ismerted-e őket korábban is, vagy csak a regényben találkoztál velük először!
- ▶ 3. Rajzoljatos az előző oldalon láthatóhoz hasonló szóképzleti gömböt! Gyűjtsd a szavakat, majd helyezd el az ábrákon! Mutassátok be megoldásaitokat! A többiek ellenőrizték ábrátok helyességét!
- ▶ 4. a) Hogyan írjuk „helyesen” a következő szavakat?

követelőzik vagy követelődzik

rugdalózik vagy rugdalózik

b) Mi lehet az oka, hogy a helyesírási szabályzat is megengedi a választást a két lehetőség között? Gondolj arra, hogy a *dz* hang első jelentkezése csak a 16. század elején történt (a Müncheni kódex 1466-ban még *mazzagot* ír, a *bodza* 1578-ban még *bozzaként* íródik).
- ▶ 5. Olvasd el a következő részletet Komáromi Csipkés György 1655-ben megjelent *Hungaria Illustrata* című grammatikájának bevezetőjéből!

„Hiszen minden magyar férfi és nő ismeri a magyar nyelv használatát, mégis, ha megkérdezed, miért így kell inkább mondani, és nem úgy, akkor csak pislognak, mint béka a kocsonyában. De ettől eltekintve is a legtöbben bizony nem tudnak helyesen beszélni magyarul, még a született magyarok sem. Ezért ... az emberhez, ad hominem helyett azt mondják, embernel, apud hominem, mint Jer amaz embernel, veni apud istum hominem, ahelyett, hogy Jer amaz emberhez.”

(Komáromi Csipkés György: *Hungaria Illustrata* – részlet, 1655. C. Vladár Zsuzsa fordítása)

hæc omnia Hungari ; norunt Hungaræ ; literati & idiotæ ; sed primum hoc nē cogitare definas, errabis, & misere falleris. Quamvis enim unusquisque Hungarus unaquaque Hungara, usum sermonis Hungarici habeat, tamen si roges, cur hoc modo dicendum potius, & non secus, ut mus in pice hærebit : deinde mislo hoc, plurimi certe recre loqui hungarice ignorant, etiam nati Hungari. Hinc pro *tornya*, turris ejus, dicunt *torma*, quod turrim tam significabit cum nafturcium turris synonymum erit. *Torma* enim est nafturcium : hinc pro *emberhez* ad hominem, dicunt, *embernel* apud hominem ut *Jer amaz embernel*, veni apud istum hominem, pro *Jer amaz emberhez*, veni.

Hogyan magyaráznád meg Komáromi Csipkés György megjegyzését annak tudatában, hogy a keleti magyar nyelvjárásokban a *jön valakihez* helyett ma is *jön valakinél*, a *jön hozzánk* helyett *jön nálunk* hangzik?

¹ szerő ~ szerű: az a hely, ahol a learatott gabonát kicsépelelték.

! Haladóknak

A szinkronia és a diakronia nem választható szét mereven. A nyelv több, mint szabályok egyszerű rendszere, működésének megértéséhez szükséges a nyelvhasználat és a történetiség ismerete is. A nyelvi információ kulturális információ is egyben, az újítás és a kihalás a nyelvi rendszerben is folyamatos.

A nyelvhasználói újítás és a nyelvi rendszer meglévő formái között levő feszültség adja a nyelv élő jellegét. Amikor a változásokat megpróbáljuk szabályokba foglalni, akkor a **dinamikus szinkronia** elvét alkalmazzuk: az élő nyelvhasználatban egyidejűleg fér meg a régi és az új, az ismert és az ismeretlen.

Feltűnő nyelvi jelenség címmel írd egyoldalas fogalmazást bármely nyelvi jelenségről, amire felfigyeltél, amin esetleg meg is lepődtél, amikor először hallottad!

Az építészetben is jól megfér a régi az újjal

Gyakorlás

„Mikor ezeket mondotta volna, kimene ő tanejtványival Kedronnak áradatja elve, hol vala az kert, kibe beme-ne ő és ő tanejtványi. Tuggya vala kedig Júdás es, ki ötet elárollya vala, az helyt, mert Jézus gyakorta gyö-lekezik vala oda ő tanejtványival. Júdás azért mikor vöttö volna az sereget az püspököktől és az leváltaktól az szolgálakat, jövő oda lámpásokkal és fáklyákkal és fegyverekkel. És úgy Jézus tudván mindeneket, melyek jövőndők volnának őrejá, eleve mene és mondá azoknak: Kit kerestek?”

(Müncheni kódex, Szabó T. Ádám olvasata nyomán)

„Ezeket mikor mondotta volna, Jézus kiméne az ő tanítványival a Cedron patakán túl, holott egy kert vala, melybe beme-ne ő és az ő tanítványi. Tudgya vala pedig azt az helyet Júdás is ki ötet elárullya vala, mert gyakorta oda gyűl vala Jézus az ő tanítványival. Az Júdás azért mikor sereget vött volna maga mellé, és az papoktól és Phariseusoktól szolgálakat, méne oda lámpásokkal és fáklyákkal és fegyverekkel. Jézus annakokáért tudván, mind azokat az mellyek reá követköznek vala, előálván mondá nékik: kit kerestek?”

(Károli Gáspár bibliafordítása, Szcenci Molnár Albert hanaui kiadása)

„Azután, hogy ezeket mondta, Jézus kiment tanítványaival a Kidron-patakon túlra. Ott volt egy kert. Odament tanítványaival. Ezt a helyet Júdás is ismerte, aki elárulta, mert Jézus gyakran járt ide tanítványaival. Júdás kapott egy csapat katonát, és a főpapoktól és a farizeusoktól pedig szolgálakat, és kiment velük, lámpákkal, fáklyákkal és fegyverekkel felszerelve. Jézus tudta, mi vár rá. Eléjük ment hát, és megszólította őket: »Kit kerestek?«”

(Jn 18, 1–4. dr. Gál Ferenc fordítása)

1. Keresd ki a három szövegrész keletkezésének idejét az interneten! Hasonlítsd össze a bennük levő nyelvtani szerkezeteket! Mi maradt változatlan az idők során, és mi változott?

Nyelvrokonság: módszer és elmélet

2.

... Nyelv és élet

„Mint minden tudós, a nyelvész is saját mestersége szemüvegén látja az egész világot. Ha Iván [Ősi Iván, a regény főszereplője] együtt vacsorázott barátaival, a pohárról megjegyezte, hogy neve tulajdonképpen a német *Becher*-rel függ össze, az orosz és a villa szlávból származik, a tányér talán az olaszból; el tudta mondani a kanál és a kés osztják, zürjén és cseremisiz megfelelőit, a disznóról pedig, amelynek húsát ette, kimutatta az ötörök eredetét, halálra untatva asztaltársait ezzel a szüntelen etimologizálással. Nincs olyan helyzete az életnek, amikor a nyelvész el tudna távolodni tudományától. Csók közben azon tűnődik, összefügg-e ez a szó a finn *suukko*-val, a szájról eszébe jut, hogy uráli őskincs...”

(Karinthy Ferenc: *Kentaur* – részlet, 1947)

1. Ebben a regényrészletben az író ironikusan szól az összehasonlító nyelvészetet, s azon belül is az etimológiát (a szavak rokonságát, eredetét) kutató nyelvészről. Fogalmazzatok meg közösen, mégis milyen szerepe lehet a nyelvtörténetnek s benne az etimológiának a történelem és a művelődéstörténet számára!
2. Milyen nyelveken szerepel az ábrán a *lúd*? Nézzetek utána a könyvtárban vagy az interneten!

Hogy is volt?

A 11. évfolyamban már említettük a nyelvek csoportosításának egy lehetséges módját: az alaktanon alapuló csoportosítást. Tanultunk a flektáló, az agglutináló és az izoláló nyelvekről. A szavak szerkezeti elemzése kapcsán megjegyeztük, hogy fontos összefüggés van a nyelvekben a **szóalakok összetettsége** és a **szórend szerepe** között. Minél több toldalék van egy adott nyelvben, általában annál kisebb a szórend szerepe, hiszen a jelentéseket a szóalakok által tartalmazott toldalékok is hordozzák. Az egyszerűbb, egy-két morfémből álló szóalakokat használó **izoláló** nyelvekben a szórend hor-

dozza azokat az információkat, amelyeket az agglutináló és flektáló nyelvekben a toldalékok, az izoláló nyelvek szórendje tehát jellemzően **kötött**.

A szóalakok összetettsége tehát fordítottan arányos az adott nyelv szórendjének kötöttségével. Ez azt jelenti, hogy ha erősen strukturált morfémaszerkezetű az adott nyelv, a szórend közömbös lehet, mivel az alaki kötöttségek egyértelműen összetartják a szöveget. Ha viszont alaktanilag kevésbé strukturált az adott nyelv, a szórend válik kötötté.

megszentségteleníthetetlenségeskedéseitekért

Vesd össze a szóalakok összetettsége alapján az angol és a latin vagy a magyar nyelvet! Mutasd be a különbséget egy mondat példáján!

Nyelvrokonság: módszer és elmélet

A nyelvtípusok ► A világon mintegy 5-6 ezer nyelvet beszélnek (vagy beszéltek). Ezek mindegyike önálló, teljes rendszert alkotó nyelv, ugyanakkor legalább ennyi nyelv vagy nyelvváltozat létezik, amelyek nincsenek feltárva, így önállóságukat sem lehet megállapítani. Találunk-e közöttük hasonlóságokat, s ha igen, mely területeken? A típusalkotás igénye, **nyelvtípusok** (vagyis a hasonló vonásokat felmutató nyelvek) keresése nyelvészek és laikusok régi igénye. A 19. században, amikor a szót tekintették a nyelv alapegységének, a **formai hasonlóság alapján** csoportosították a nyelveket. Aszerint tehát, hogy a nyelvek hogyan fejezik ki a nyelvtani viszonyokat, megkülönböztettek **flektáló** (hajlító, pl. a spanyol *haces* 'csinálsz'/*hiciste* 'csináltál'; angol *swim* 'úszik'/*swam* 'úszott' – itt a tőhangzó változik meg) **agglutináló** (ragasztó, pl. *barát*/*barátságaid*; angol *love* 'szeret'/'loved' 'szeretett' – itt egy toldalékelem kapcsolódik) és **izoláló** (elszigetelő, pl. a kínai mandarin változatában *Ni shi lao shi zai daxue ma?* 'Te tanár vagy az egyetemen?'; angol *I like it* 'szeretem' – itt pedig szódarabokból áll össze a nyelvtani forma) nyelvtípusokat. A példákban látszik, hogy a kategóriák csak nagy vonalakban jellemzőek az egyes nyelvekre, az angolban is találunk mindegyikre példát.

A nyelveket lehet aszerint is csoportosítani, hogy a **mondat három fő része (alany, állítmány, tárgy) milyen sorrendben áll egy alapmondatban**. Például az angol mondat kötelezően A-Á-T sorrendű, az ír mondat kötelezően Á-A-T sorrendű, míg a magyar alapszerkezete, kiemelés nélkül: A-Á-T, kiemeléssel viszont A-T-Á is lehet.

A nyelvcsaládok ► A szerkezeti alapú csoportosítás mellett létezik egy másik elv is a nyelvek összetartozásának kimutatására, ez pedig a **nyelvek genetikai rokonságának, nyelvcsaládokba való beosztásának az elve**. Két nyelv rokonságáról akkor beszélhetünk, ha bizonyítani/valószínűsíteni tudjuk, hogy a két rokonnak vélt nyelv **egy közös ősre megy vissza**, abból származik.

Vannak nyelvek, amelyek esetében ez a bizonyítás igen könnyű. A latin nyelvből származó olasz, francia, román, spanyol, portugál összetartozása a latin eredeti ismeretében nem kétséges, hiszen sok írásos emlék átmeneti alakot mutat, és a mai alakok között is könnyen belátható a rokonság (pl. latin *costa* 'oldal', olasz *costa*, francia *côte*; latin *cantare* 'énekelni' olasz *cantare*, francia *chanter*). Ezek a nyelvek ugyanis kialakulásukat tekintve időben is, térben is közel állnak egymáshoz.

Nehezebb a rokonság kimutatása azoknak a nyelveknek az esetében, amelyek térben és időben eltávolodtak egymástól. Az angol *ten* 'tíz' és a német *zehn* (ejtsd: cén) rokonságát azzal tudjuk valószínűsíteni, hogy mellé állítunk olyan (jelentésükben hasonló vagy azonos) szavakat, amelyekben az angol szókezdő [t]-nek német szókezdő [c] felel meg (pl. angol *to*, német *zu* '-hoz, -hez, -höz', ang. *two*, német *zwei* 'kettő', ang. *tongue*, német *Zunge* 'nyelv', ang. *twig*, német *Zweig* 'ág, gally'). Az így

kapott szósorokban a szókezdő hangok azonosan változtak, s ez a **rendszeres hangmegfelelés** a bizonyíték az összetartozásra.

Nyelvi kölcsönhatások ► Tudjuk azonban, hogy a nyelvek között lehetnek érintkezések, átadhatnak/átvehetnek szavakat egymástól. Ezek az ún. **jövevényszavak** nyelvi kölcsönhatásra utalhatnak ugyan, de nyelvrokonságra nem. A *patak* (1135), a *pásztor* (1130), a *konyha* (1206) szláv szavak ugyan korán bekerültek a magyarba, mégsem tanúskodhatnak a szláv–magyar rokonságról, mivel még így is „túl későn” érkeztek. A *citrom* (1538), a *cella* (1372), a *cimbalom* (1415) szavaink sem illenek bele egy latin–magyar feltételezett rokonság képébe. Nemcsak azért, mert későn érkeztek, hanem azért sem, mert az általuk képviselt fogalmak többnyire a magyarokétól eltérő kultúrát képviseltek.

Az alapszókincs ► Ha a nyelvek ősi egybetartozását kívánjuk felfejteni, akkor egy korábbi kulturális állapothoz, a korai rézkor emberéhez, ennek életformájához kell visszatérnünk. Ha tehát lebontjuk az évszázadok/évezredek alatt a nyelvre rakódott kulturális rétegeket, eljuthatunk a szavak ősi csoportjához. Ezek a szavak az ember közvetlen környezetét jelölik, egyetemes emberi tapasztalatokat fejeznek ki. Ezeket a szavakat nevezzük **alapszókincsnek**. Ide tartoznak a **testrésznevek** (*fej, szem, fül, kéz*), a **rokonságnevek** (*anya, öcs, vő*), a **személyes, a mutató és a kérdő névmások** (*én, az, ki*), **természeti jelenségek** (*jég, tűz, hó*), **számok** (*három, négy*), a **legfontosabb igék** (*él, hal, van, megy*).

Az alapszókincs alkotóelemei

A testrésznevek	fej	szem	fül	kéz
A rokonságnevek	anya	öcs	vő	apa
A személyes, mutató, kérdő névmások	én	az	ki	mi
A természeti jelenségek	jég	tűz	hó	eső
A számok	három	négy	öt	hét
A legfontosabb igék	él	hal	van	megy

Könnyű belátni, hogy a **rendszeres hangmegfeleléseket az alapszókincs szavain kell bemutatnunk**, ugyanis ha ezek hangtanilag összetartozó szósorokat mutatnak, akkor ez már biztosabban utalhat az egykori összetartozásra.

A történeti-összehasonlító nyelvtudomány alapeljárása tehát a rendszeres hangmegfeleléseknek az alapszókincsen való bemutatása, s ez alapján a rokonsági fok meghatározása. Az így kikövetkeztetett rokonsági, nyelvi összetartozást a **nyelvtani szerkezet egyezései**

is megerősíthetik. Például a német és az angol ugyanúgy képezi a középfokokat (*klug* 'okos' ~ *klüg-er* 'okosabb', angol *clever* 'okos' ~ *clever-er* 'okosabb'), s ebben a jelenségben a magyar a finn nyelvvel rokon n (a *-bb* középfok jelének megfelelője a finn nyelvben az *-mp*, pl. *iso* 'okos' ~ *iso-mpi* 'okos-a-bb'); az angol és a német rendelkezik egy birtokló igével (*have, haben*), a magyarban és a többi finnugor nyelvben ez az ige, illetve a vele alkotott szerkezet viszont hiányzik.

A történeti-összehasonlító módszer ► Mivel a nyelvek ősi összetartozására a legtöbb nyelv esetében nincsenek korai írásos emlékek, a történeti nyelvtudomány a **rendszeres hangmegfeleléseket felhasználva kikövetkeztet folyamatokat, hangváltozási tendenciákat**. Ezek alapján pedig **rekonstruál** olyan szóalakulatokat, egy olyan **nyelvállapotot, amely egy adott időben mindkét nyelvre érvényes közös állapot lehetett**. Ezt az eljárás-módot nevezzük **történeti-összehasonlító módszernek**. Ez a módszer az, amely néha, szerencsés kivételként nem nyelvészeti oldalról is kap megerősítést.

Íme egy példa: a gót *gasts*, óészaki *gestr*, ófelnémet *gast* összevetése alapján kikövetkeztethető az ősgermán **gastiz* szóalak [a csillag azt jelöli, hogy ez egy nem adatolt, csupán kikövetkeztetett szóalak]. A múlt században azonban előkerült a dél-dániai Gallehus mellől egy aranykürt. Ennek feliratán szerepel egy név: „*HlewagastiR*”.

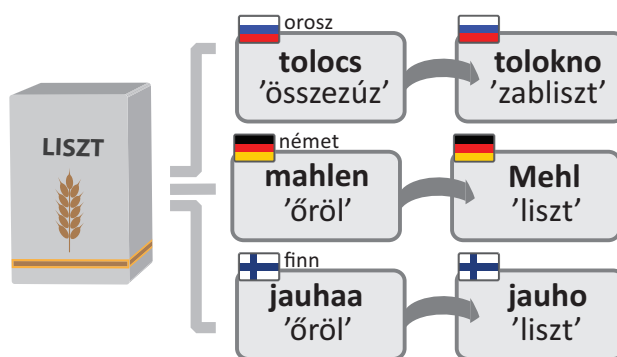
A személynév két közszót tartalmaz, a *hlewa* jelentése 'hírnév', a *gastiR* pedig 'idegen'. Ez utóbbi alakban az *i* megőrződése olyan archaikus alak, amelyre eddig nem volt írott példa, csupán kikövetkeztetett. A módszer helyessége tehát a régészet oldaláról kapott megerősítést.

Embertani és kulturális rokonság ► A **nyelvrokonság fogalmát el kell választani az embertani rokonság (rasszok) és a kulturális rokonság fogalmától**. Ugyanazt a nyelvet beszélhetik anyanyelvként kék szeműek és barna szeműek, szőkek és fekete hajúak, sárga bőrűek vagy feketék. Ha egy népcsoport olyan területen telepedik le, ahol a történelem folyamán nagy népmozgások folynak, az a nép óhatatlanul kevertebb lesz, mint az, amely valamely szélső, a népmozgásoktól nem érintett területen él. Ez a tény magyarázza pl. a magyar és a finn embertani különbségeit. A **kulturális hatások**, a kulturális sokszínűség szintén a történelmi eseményekkel magyarázható. A **magyarság, történetileg igazolhatóan, legalább két kultúraváltáson esett át története folyamán**. Egyszer, amikor a **gyűjtögető-vadászó életformáról áttért a nomadizáló életformára** (ez török hatásra ment végbe, amint a számos török jövevényszó is tanúsítja), másodszor, a **honfoglalást követően, amikor egy letelepült, földműves kultúra részesévé lett** (ezt pedig a szláv jövevényszók mutatják). A jelentős török és a szláv kulturális hatás ellenére a magyar megtartotta alapszókészletének igen nagy százalékát.

Kérdések, feladatok

- 1. Keress a magyar nyelvben példát a flektálásra, az agglutinációra és az izolálásra!
- 2. A magyar *esküszik* szó a *(le)esik*, *(oda)esik* szóból származik. Az eskü ugyanis nem más, mint előzetes ígéret az embertől, ha az isten a kérését meghallgatja és teljesíti. Ez a tett hajlongással, odaeséssel jár az ősi társadalmakban. Nézzetek utána, hogyan esküdtek a későbbi korokban! Milyen szertartás, „forgatókönyv” kapcsolódott hozzájuk? Játsszátok el őket!
- 3. Az alapszókincset használó ember életmódja megkívánta néhány leginkább szükséges főnév ismeretét. Az ötezer évvel ezelőtti ember nyelvét nem, de életmódját, ruházatát, ennivalóját megismerheted Ötzi esetéből. Keress rá az interneten, olvass róla! Olvasmányaid alapján tégy javaslatot arra, hogy milyen főneveket használhatott. Javaslatodat támaszd alá a *magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának* (TESz.) segítségével!
- 4. A német *Wand* 'fal' szó a *winden* 'fon' ige származéka, a magyar *fal* szó kikövetkeztetett eredeti jelentése 'vesszőfonadék' lehetett. Hogy nézhetett ki az a ház, amelyet így készítettek? Vajon miért? Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten a vesszőfonásos technikának! Hol találkozhattál ilyen építésszerű házakkal történelmi tanulmányaid során?

- 5. Az orosz *tolocs* 'összezúz' ige származéka a *tolokno* 'zabliszt', a német *mahlen* 'öröl' származéka a *Mehl* 'liszt', a finn *jauhaa* 'öröl' származéka a *jauho* 'liszt'. Próbáld meg kitalálni ezek alapján, hogy mi lehetett az igei alapszava a magyar *liszt* szónak! Megoldásodat ellenőrizheted a *magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (TESz.) segítségével.

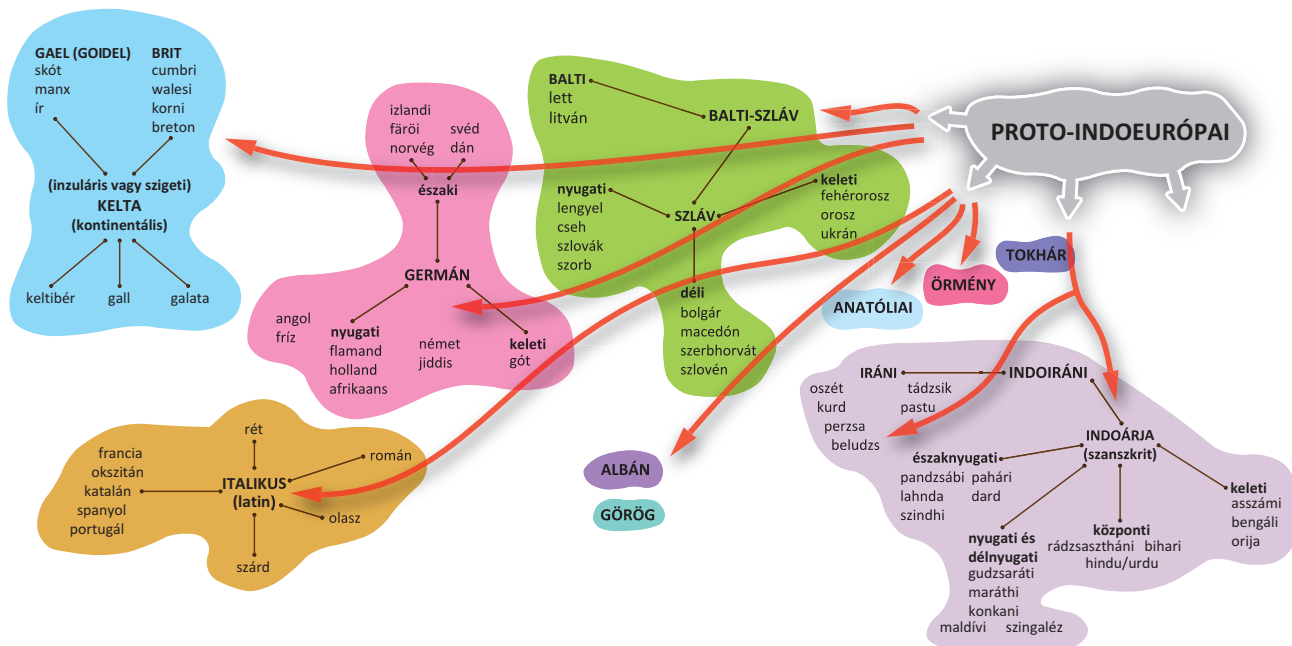

- 6. A *gastiR* 'idegen' és a latin *hostis* 'ellenség' szó az ős-indoeurópai **ghostis* származéka.
 - a) Hogyan függhetnek össze a jelentések?
 - b) Nézz utána a szótárban, mit jelent a *xenofóbia*! Hogyan kapcsolódik a másik két kifejezéshez?

! Haladóknak

A nyelv rokonsága és származása ugyanannak a kérdésnek két oldala. A nyelvrokonságot szokás a családfa metaforájával szemléltetni. Ebben az ábrázolásban a legősibb állapot a törzs, az ebből elágazó ágak a korábbi nyelvváltozatok, majd a fa csúcsán a mai nyelvek „ülnek”. Olyan ez, mint amikor a családfán egy ősapától levezetjük a mai fiakat a dédapákon, nagyapákon, apákon keresztül. Ám mindenkinek két szülője, négy nagyszülője, nyolc dédszüloje stb. van, származásunk tehát nem egyetlen ősapát feltételez. A fa minden egyes csomópontjához számba kell venni az odavezető (ős)anyákat, a maguk őseivel együtt. Az „ág” mellett tehát fontos a „gyökér” is: mindenkinek több, erősebb-vékonyabb gyökere van az ősök felé. A nyelvek (le)származása felől tekintve is fontos a „gyökér” metaforája: az egyes nyelveknek van erősebb, mondhatni főgyökérük, de emellett vannak vékonyabb mellégyökerek is, amelyek a mai nyelvállapothoz vezetnek. A nyelvrokonságot a két metafora együtteseként érdemes felfogni: pl. a magyar nyelv legerőteljesebb gyökere a finnugor, de elég erős a török, a szláv, a német, a latin gyökér is – különösen a szókészletet tekintve. És mindezeknek szintén vannak gyökereik. És ezek a gyökerek „találkozhatnak” is, gondoljunk az olyan hatásokra, amelyek a nyelvrokonságban nem feltétlenül álló, de azonos területen élő népek között jöhetnek létre.

Mióta használják a családfamodellt a nyelvek kapcsolatainak ábrázolására? Honnan származik ez az ötlet? Nézz utána a könyvtárban vagy az interneten!

► Az indoeurópai családfa a földrajzi elhelyezkedés tükrében. David Crystal: *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 372. alapján

Gyakorlás

„En uagiok Iulia en szemem hatalma mindennek szívével bir
En meg bodogitok, kit io szemmel latok kit gonoszal hal vesz tér
En szerelmem ellen ezuilagon sinchen oruosag es hasznos ir.”
(Balassa-kódex. 56.)

1. Miben tér el a mai helyesírástól Balassi Bálint fenti idézete? Hova kell még írásjeleket tenned, hogy a szöveget könnyen tudjuk olvasni és értelmezni? Írd át Balassi idézetét a füzetedbe mai magyar helyesírás szerint!
2. Nézd meg *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárában* (TESz.) a *boldog* és az *ír* szavakat! Hogyan változott az alak és a jelentés mára?

A magyar nyelv eredete és rokonsága

3.

...Nyelv és élet

„Budenznek az egyetemen volt néhány magyar diáktársa, s tőlük kezdett magyarul tanulni. Hamar észrevette, hogy a magyar nyelv rokoni kapcsolatait még nem tártá föl a nyelvtudomány, s hogy ez neki, a felkészült ifjú szakembernek, izgalmas kutatási területet jelenthetne. Magyarországra költözött, megtanult magyarul, és elkezdte rendszerezni a magyar nyelv szóba jöhető rokonait. Kétféle rokonság jön szóba reálisan: a török és a finnugor, mert a legrégebbi magyar szókincsben e két elem van jelen igazán erősen. Török az *ész*, finnugor az *agy*. Török a *szék*, finnugor az *ágy*. Török a *tyúk*, finnugor a *hal*. Ha ez török nyelv, akkor rokona a mai török, tatár, csuvas, ujjgur, baskír, kirgiz stb. Ha finnugor, akkor rokona a vogul, osztják, zürjén, finn, észt stb.

A kérdés tehát az volt: vajon török nyelv-e a magyar, bőséges finnugor elemmel, avagy fordítva: finnugor nyelv-e, bőséges török elemmel? (Jegyezzük meg, hogy minden más rokonság a magyarral kapcsolatban dilettáns képzelgés, részben a földrajzi vagy időbeli távolság miatt, de főleg mert nem látszanak az alább illusztrált hangmegfelelések, elkülönítési szabályok.) Budenz eleinte úgy vélte: a magyar a török csoportba tartozik, de ahogy haladt a munkával, megbizonyosodott: a magyar finnugor nyelv. Ezzel persze nem kevesebbet állított, mint hogy a nagyon régi török eredetű szókincs mind átvétellel került a magyarba, míg a finnugor elem az ősi örökség. Ezt két dolog támasztja alá: egyfelől a finnugor szavak alapvetőbbek, az élethez nélkülözhetetlenebb dolgokat jelölnek: *él, hal, megy, tud, én, ez, hol, itt, vas, víz, mély, kettő, három* stb., míg a török szavak – általában legalábbis – egy magasabb civilizációt tükröznek: *gyapjú, betű, búza, ok, gyárt, ír, szűcs, gyón, ól, eke, saru, orosz-lán* stb. Ezt a különbséget láthattuk az előbbi példákban is: az *agy*, az *ágy*, a *hal* alapvetőbb dolgok-fogalmak, mint az *ész*, a *szék*, a *tyúk*.

Egy másik ilyen támogató érv a finnugor eredet mellett az, hogy ha ez török nyelv, akkor hogy az ördögbe került bele ennyi – és ilyen alapvető – finnugor elem? A törökség erősebb, gazdagabb, fejlettebb volt a finnugoroknál, azaz civilizáltságban följebb állt. Mi oka lett volna egy török népnek vagy törzsnak, hogy ennyi szót eltanuljon egy finnugor társaságtól, akik épphogy kijöttek az erdőből, s újdonságként nézték a tyúkot, a széket és a betűt? Magyarán mondván: ha ez finnugor nyelv, akkor meg tudjuk magyarázni, miért vett magába annyi török elemet (a civilizációs különbség miatt), ám ha török nyelv, akkor nincs rá magyarázat, miért vett magába ennyi – és ilyen alapvető! – finnugor elemet.”

(Nádasdy Ádám: A gonosz Budenz. In: *Élet és Irodalom*, 54 [2010], 16.)

A nyelvrokonság kérdésében nemcsak nyelvészetileg lehet érvelni, hanem kulturálisan is. Emeld ki a szerző érvelésének lényegi pontjait!

Hogy is volt?

Tizedikben a magyar nyelv sajátosságait összevetettük más európai nyelvek (pl. angol) jellemzőivel. Az ábra összefoglalja a főbb jellegzetességeket.

1. Két barát a következő napon találkozni akar egymással. Milyen nyelvi megformálással tudják ezt a jövőben megtörténő akciót közölni?
2. Mit jelent a „sajátosan szabad” magyar szórend? Hasonlítsd össze egy általad ismert idegen nyelvből választott mondatl!

A magyar nyelv sajátosságai	
• a vezetéknév megelőzi a keresztnévet	
• a helyesírás nagymértékben hangjelölő, kevésbé szóelemző jellegű	
• nincsenek nyelvtani nemek	✗ német, francia nyelv
• két igeidő van: ~ jelen	
~ múlt	
→ szabályosan toldalékkal fejezi ki	✗ európai nyelvek többsége
→ a jövő időt különböző módokon fejezi ki	
• létigét ritkábban szerepeltet	
• sajátosan szabad a szórend	

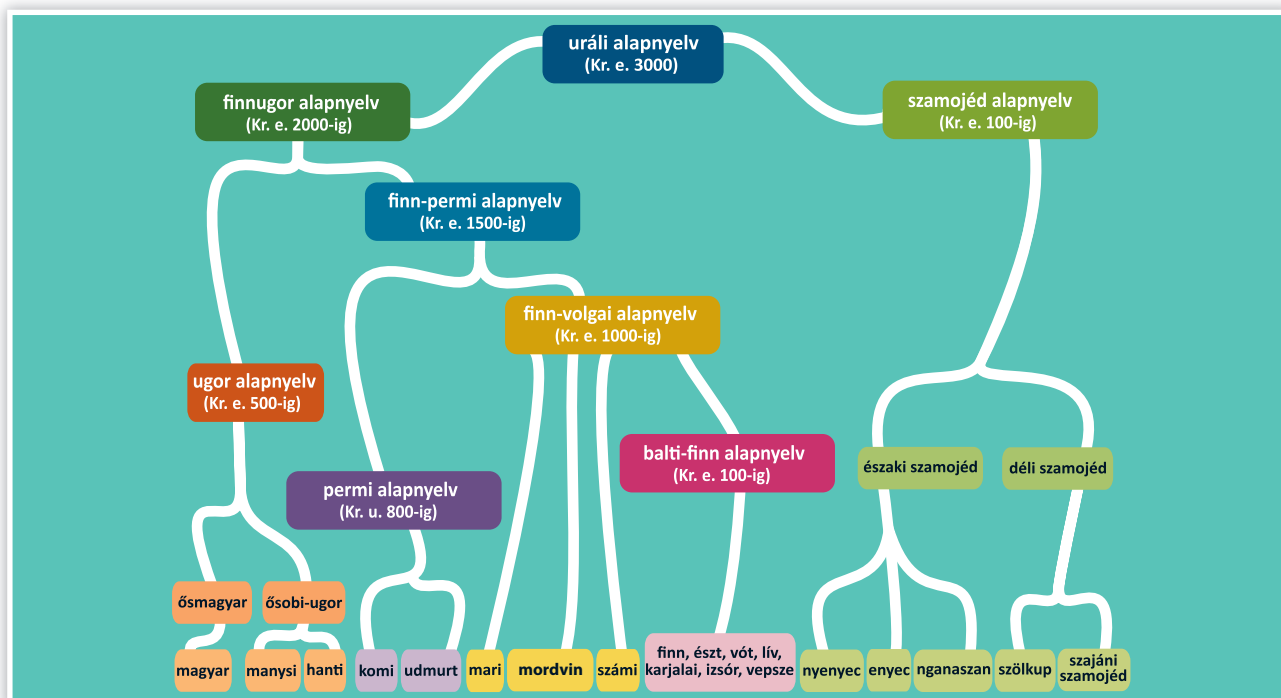
A magyar nyelv eredete és rokonsága

Mintegy 70 ezer évvel ezelőtt alakult ki az a beszélő és mai értelemben vett tagolt nyelvet használó homo sapiens, amely a Földet benépesítette. Világszerte az első nyelvemlékek mintegy 5 ezer évre nyúlnak vissza. Ezekből a nyelvemlékekből az adott kor emberének kommunikációs igényeit kiszolgáló nyelvi rendszerek tárulnak elénk, amelyek mások, de semmivel sem kezdetlegesebbek, mint a mai rendszerek. Ha tehát **egy nyelv eredetét, rokonságát keressük, s a nyelvek legkorábbi állapotát kívánjuk rekonstruálni**, csak a rézkor emberéig tudunk (kedvező esetben is) csupán visszakövetkeztetni. Vannak azonban olyan nyelvek, amelyeknek csak igen rövid időre visszanyúló írásbeliségük van, ezek esetében még nehezebb korábbi korok nyelvállapotáról szólni.

Történelmünk és nyelvünk története ► Egy nyelv története összefonódik a nyelvet beszélő közösség (nép) történetével. A magyarság korai történetéről keveset tudunk. Az azonban bizonyos, hogy a Kr. u. 2. században a Volga és az Urál hegység között élt (ezt egy alexandriai tudós, Klaudiosz Ptolemaiosz görög nyelvű földrajzi műve alapján állíthatjuk), a Káma folyó középső folyásától délre eső területen. A 6. század végén létrehozták eleink a *hetumoger* (ejtsd: hetümodzser) törzsszövetséget, mely átkelve a Volgán, a Volga és az Oka folyók között foglal szállásterületet. Innen dél felé húzódva, majd a 8. században nyugat felé vándorolva (*Etelköz*), eléri a Kárpátok, a Duna és a Fekete-tenger északi partvonalát. A törzsszövetséghez 810 körül csatlakoznak a kabarok, s velük megerősödve tervszerűen foglalják el a Kárpát-medencét.

A történeti áttekintésből látható a magyarság útja, amely az egykori török–finnugor nyelvhatártól indulva vezet mai lakóhelyünkig. A legkorábbi magyar nyelvemlékek (Ptolemaiosz *manyse*ként olvasható, a magyarokat jelölő népnévén kívül) Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár *A birodalom kormányzásáról* című művében találhatók. A 950 körül keletkezett írásban a császár beszámol a magyarok korai történetéről: Levediről, az első „vajdáról”, Álmosról és Árpádról. Felsorolja a törzsek neveit, szól a honfoglalásról, megemlíti folyóneveket (Temes, Körös, Maros, Tisza), felsorolja Árpád fiait és unokáit, a *gyula* és a *karcha* méltóságnévet. Ezeket az információkat a 948 körül Bizáncba látogató magyar követektől kapta.

Nyelvcsaládunk ► A magyar nyelv a **finnugor nyelvcsalád** tagja. E nyelvcsaládba a magyaron kívül a finn, az észti, a manysi (vogul), a hanti (osztják), komi, udmurt, mari (cseremis), mordvin nyelvek tartoznak (és még néhány, kevesek által beszélt nyelv is). E lecke bevezető részében olvashattunk egy kulturális érvelést. Ennek értelmében a magyarok korai történetét ismerve csak két lehetőség kínálkozott a magyar nyelv rokonítására: török vagy finnugor. Az érvelés szerint nem valószínű, hogy egy kulturálisan előbbre tartó nép (a török) elsajátítja egy kulturálisan hátrább levő nép alapszókincsét, elfeledve a magáét. Sokkal valószínűbb, hogy egy finnugor nyelvet beszélő, annak alapszókincsét megtartó nép sajátítja el sok, a tárgyi, életmódbeli, szellemi kultúra körébe tartozó új fogalmat a vele járó szókinccsel együtt a törökből.

► Az uráli nyelvek rokonsági viszonyai. *Finnugor kalauz*. Szerk.: Csepregi Márta. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 2001. 254. alapján